

A Covid19 hatása az iskolai oktatásra

Andreas Schleicher (ed.): The state of school education. One year into COVID pandemic Paris, OECD Publishing, 2021. 1–50. o.

DOI: [10.1787/201dde84-en](https://doi.org/10.1787/201dde84-en)

A Covid-járvány iskolai oktatásra gyakorolt hatásáról írt tanulmányt az OECD jelentette meg. A kutatásban 33 ország (köztük Magyarország) vett részt, megvalósítását segítette az UNESCO, az UNICEF és a Világbank is. Az adatgyűjtést először 2020 márciusában a Harvard Egyetem indította el. Az iskolabezárások legkevésbé az iskola-előkészítőbe járókat és az általános iskolásokat érintette, legjobban pedig a felső-középiskolás diákokat. A távtanítás fokozta a digitális eszközökhöz való hozzáférést és a pedagógusok eltérő felkészültsége miatt a tanulók között korábban kialakult egyenlőtlenségeket. A 2018. évben gyengébb olvasási PISA-tesztet elért országokban nagyobb valószínűséggel zártak be hosszabb időre iskolákat, mint ahol a teszt eredménye jobb volt. A legtöbb ország a védőoltások beadásában előre sorolta a tanárokat. Az államok kétharmadában a költségvetés a megnövekedett feladatok ellátására további forrásokat biztosított az oktatási szektor számára. Az iskolabezárások jelentős változásokat okoztak az érettségik lebonyolításában és a tanulók értékelésében.

TÁRGYSZAVAK: oktatás, Covid19, PISA-teszt, távtanítás, digitális eszközök, OECD, UNESCO, Világbank

Az elmúlt egy évben a közfigyelem középpontjában az egészségügyi és a foglalkoztatási kérdések álltak, de arra is sokan gondoltak, hogy az iskolabezárások miatti tanulási veszteségek hosszú árnyékot vethetnek mind az egyének, mind a nemzetek jólétére. Az emberek alacsonyabb szaktudással kevésbé lesznek produktívak, ritkábban vesznek részt gazdasági és társadalmi tevékenységben, és valószínűbb, hogy szociális transzferekre jobban rá lesznek utalva. Egyszerűbben fogalmazva: a ma iskolái a holnap gazdaságai. Az OECD-országok PISA-tesztjei azt mutatják, hogy nincs előrelépés a tanulók eredményeiben az elmúlt két évtizedben, amikor nem volt járvány, és ezen időszakra az oktatási reformokkal egyidejűleg az emelkedő ráfordítások váltak jellemzővé.

Egy évvel a járvány berobbanása után a vizsgált 33 OECD-országnak kevesebb, mint 40%-ában maradtak nyitva az általános és a középiskolák. Az iskolai (jelenléti) oktatás különösen a korai években fontos, amikor a közvetlen kapcsolat a tanítóval elengedhetetlen, mert a legfiatalabbak körében a legkevésbé hatékonyak még a digitális megoldások. Mindezek miatt az országok háromtizedében az általános is-

kolák nyitva maradtak, az alsó középiskolák (hatosztályos középiskolai képzésnél az alsó három osztály) az államok 24%-ában, míg a felső középiskolák három országban (Japánban, Norvégiában és Új-Zélandon) nem zártak be. Az iskola-előkészítő 13 országban nyitva maradtak 2021 februárjában, mert ebben az életkorban alig van lehetőség távtanításra, illetve fontos, hogy erős alapokról induljon minden leendő kisiskolás. Egy további ok, hogy számos szülő nem tud részt venni a távmunkában, ezért gyermekük napközbeni felügyeletét nem tudják megoldani. Az is e megoldás mellett szól, hogy szerencsére körükben a koronavírus kevésbé fertőző.

2020. március 16-ára a 33 ország fele bezárta iskoláit, kivéve azokat, amelyekbe olyan gyermekek járnak, akiknek a szülei munkájára feltétlenül szükség volt és a speciális képzésre szorulókat. A hónap végére minden országban történtek iskolabezárások. 23 országban a kormány az egész országban bezárta az oktatási intézményeket, ahol viszont regionális vagy helyi szinten hozták meg a határozatokat, ott eltérő ideig és változó területi kiterjedésben tettek lakatot az iskolákra. A felső középiskolák a leghosszabb ideig Kolumbiában (95–152 nap), a legrövi-

debben Németországban (15–30 nap) voltak zárva. Az általános iskolákból rövidebb ideig tartották távol a tanulókat. Egyedül Svédország döntött úgy, hogy ebből az iskolatípusból egyetlen egyet sem zárat be.

30 ország átlagában 2020-ban az iskola-előkészítők 42, az általános iskolák 54, az alsó középiskolák 63, a felső középiskolák 67 napig zárva tartottak. Írországban, Dél-Koreában és Csehországban az általános iskolák tovább tartottak zárva, mint az alsó középiskolák. Az iskolabezárások nem csökkentették a tanulók közötti egyenlőtlenségeket a tanulási körülményekben, mivel a hátrányos helyzetű tanulóknak kevesebb lehetőségük volt, hogy kompenzálják a tanulási veszteségeket. Érdekes, hogy a 2020-ban teljesen bezárt középiskolai intézmények oktatási napjainak számában mutatkozó szórások 54%-ban magyarázhatók a 2018. évi PISA-felmérésben a 15 évesek körében észlelt szövegértési teljesítményekkel. Más szavakkal: a 2018-ban gyengébb eredményekkel működő oktatási rendszerek nagyobb mértékben sínylettek meg a jelenléti oktatás 2020-ban bekövetkezett hiányát. Továbbá, a PISA-eredmények eltérései az egy főre jutó GDP szórásnégyzetének 31%-ával magyarázhatók. A felmérésben részt vevő országok hasonló fertőzöttséggel és PISA-eredményekkel is nagyon eltérő gyakorlatot folytattak az iskolabezárásokat illetően.

Nagy kérdés, hogy mi legyen a tantervekkel. Megtartás-e teljes szélességben, még ha felszínesebben jutnak is el az ismeretek a tanulókhöz, vagy kevesebb tantárgyra összpontosítsanak, de a feldolgozás a korábbi szint mélységében maradjon. 2020-ban az országok 55%-a módosította a tantervet, ami 2021-re 66%-ra emelkedett. Hat országban a matematikát és az olvasást az általános iskolákban előnyben részesítették a többi tárggyal szemben. A testnevelés és a természettudományos tárgyak is sok helyen a kiemelték közé kerültek.

Nehéz előre jelezni, hogy az iskolabezárások milyen hatással lesznek a tanulók fejlődésére (*Hanushek–Woessmann [2020]*). Közgazdászok megbecsülték, hogy az 1–12 osztályos tanulók minden háromhavi iskolabezárással életpályájuk során 3-3% jövedelemkieséssel számolhatnak. E két szerző azt is kiszámította, hogy egy háromhavi iskolabezárás például Dél-Afrikában 504 milliárd US dollár veszteséggel jár, ami az Amerikai Egyesült Államokban ennek 28-szorosára becsülhető. A tanulási veszteségek felgyorsítják a tanulók közötti szociális aszimmetriákat a tanulási lehetőségekben. Az iskolabezárások után azonnal fel kellett készülni arra, hogy miként lehet

online tanítani és tanulni. Választ kellett adni olyan kérdésekre, hogy mit, hogyan, hol és mikor tanuljanak. A tanárnak egy személyben kellett alkotótársnak, instruktornak, mentornak és kiértékelőnek lennie. A felvételt kitért a tanulók otthoni tanulási körülményeire is. 2018-ban a 15 éves tanulók 9%-ánál hiányoztak az otthoni nyugodt tanulás feltételei. A PISA-felmérés eredményeit vezető Dél-Koreában ötből egynek (negyedük a leghátrányosabb iskolák tanulója) nincs otthon olyan helye, ahol tanulhatna. Az Amerikai Egyesült Államokban minden kedvező feltételű iskolába járó gyermeknek van számítógépe, de ugyanez a hátrányos helyzetben lévő iskola tanulói közül négyből csak háromnak adatik meg. A PISA-felmérés szerint az OECD-országok átlagában a 15 évesek közül majdnem mindenkinek jutott egy számítógép az iskolában (*OECD [2020a]*). Az igazgatók szerint viszont a számítógépek harmadának teljesítménye már nem felel meg a követelményeknek. Ugyanebben az évben a tanárok 65%-ának volt csak meg a digitális és pedagógiai szaktudása ahhoz, hogy digitális oktatást végezzen.

Dániában az első iskolabezárási periódusban az általános iskolai tanulóknak mintegy 25%-a tért át a távoktatásra, az alsóközépiszkolások 50–75%-a, míg a felső középiskolába járók mindegyikének ezt a tanulási formát kellett választania. A bezárások második és harmadik hulláma alatt Lettországban és Hollandiában a közoktatás minden szintjén mindenki távoktatásban részesült. Az iskolanyitások első ütemében az országok felében minden tanuló jelenléti oktatásban vett részt. Németországban és Japánban az iskolák és a helyi hatóságok saját belátásuk szerint döntöttek az iskolák újrainításáról. A kutatás egyik legnagyobb hiányossága, hogy a felvételen nem kértek információt a távoktatás hatékonyságáról. A távtanulás leggyakoribb formája az online oktatás, a mobiltelefon, a hazavihető feladatcsomagok, a televízió és a rádió. A felsorolt eszközök mindegyikét mindössze Chile, Kolumbia és Lengyelország alkalmazza.

Fontos, hogy rugalmas és a tanulók saját munkatempójában végezhető programokat alakítsanak ki, valamint jussanak megállapodásra a mobiltelefon-társaságokkal és az internetszolgáltatókkal, hogy növeljék a hozzáférés lehetőségét, különösen az általános iskolások számára. Több országban az oktatási eszközök szétszórása már a járvány kitörése előtt megtörtént. Észtországban például a digitális tanulással kapcsolatos anyagok oroszul (a legnagyobb arányú kisebbség nyelvén) is rendelkezésre álltak már az iskolabezárások előtt. Azok a tanulók, akiknek

nincs otthon digitális eszközük, kölcsönözhetnek az iskolájuktól. Csehországban támogatják a fogyatékos tanulókat és a kisebbségek nyelvét beszélőket, így a járvány kirobbanása nem érte felkészületlenül őket.

A nyitott iskolák előnyeit súlyozni kell az egészségügyi kockázatokkal. Az iskolabezárások a járvány terjedését hozzávetőlegesen 15%-kal képesek megakadályozni (OECD [2020b]). Ez az egyik legszerényebb hatás, mert a szociális távolság betartása 73, az egyéni elszigetelés 45, a háztartási karantén 40%-kal csökkenti a járvány tovagyűrűzését. Egyes országokban napi váltással a kombinált oktatást (jelenléti és távoktatás) is kipróbálták, de inkább a középiskolákban, mint az általánosban. Az országok egyharmada 2020 májusában, júniusában megnyitotta tanulóit előtt az iskolát, de Kanada és Törökország a következő tanév elejéig zárva tartotta. Brazíliában és Portugáliában meghosszabbították a tanévet, hogy kompenzálják a tanulási veszteségeket.

A tanárok járvány elleni védőoltása, a szociális távolság betartása, a szigorú higiénés gyakorlat hozzájárulhat a jelenléti tanítás biztonságosabbá tételéhez, az iskolák újranyitásához. A védőoltások korlátozott száma miatt minden államban komoly feladatot jelentett, hogy kiket, milyen csoportokat részesítsenek védőoltásban. 2021 márciusában 19 ország preferálta a tanárokat az általánostól a felső középiskolával bezárólag. Több országban a tanárok ilyen megkülönböztetésére nem került sor (például Benelux országok, skandináv államok, Írország és Svájc). Ahol a tanárok előre kerültek az oltási sorban, ott először a legidősebbeket kezdték beoltani, mint Magyarországon. Oroszországban azokban az országrészekben kezdték el a tanárok oltását, ahol a járvány a leggyorsabban terjedt.

Az országok 60%-a külön intézkedéseket hozott a fogyatékos gyermekek számára, 40%-a pedig a bevándorló szülők gyerekeire, az etnikai kisebbséghez tartozó diákokra és a bennszülött (őshonos) tanulókra. Külön figyeltek az osztályismétlőkre és az iskolából kimaradókra. Lettországon az érettségizők számára megengedték, hogy visszatérjenek iskolájukba és konzultációkon vehessenek részt. Számos országban központi irányelveket adtak ki, de az iskolák határozhatták meg, hogy hogyan és mikor valósítják meg őket. Csehországban például a fogyatékos gyermekek számára nem volt kötelező az arcmask viselése. A járvány hatással volt az érettségik megtartására és a tanulók értékelésére. A legtöbb ország nemcsak megváltoztatta a tanulmányi évet, annak tartalmát, de a vizsgák és az értékelések

módját is. Sok ország lemondott az érettségi vizsgákról és a hagyományos értékelésekről, helyette más kritériumokat szabtak meg a tanulók továbblépéséhez. 17 ország elhalasztotta vagy újraütemezte a vizsgákat. Finnországban egy héttel elhalasztották az érettségi vizsgákat, amelyek nélkül nem lehet belépni a felsőoktatásba. Ha a tanulók nem voltak megelégedve a vizsgaeredményekkel, akkor összesel megismételhetők. 9 ország lemondta az érettségi vizsgákat (köztük Magyarország), de hazánkban csak a szóbeli vizsgák maradtak el, az írásbeli kötelezők maradtak. Számos országban módosították a tananyag tartalmát, amiről a tanulóknak az érettségien számot kellett adniuk.

Az iskolabezárások a tanároktól is nagy erőfeszítéseket követeltek meg. Új szakismeretek megszerzésére volt szükség, hogy a virtuális térben is át tudják adni az ismereteket a tanulóknak. Néhány országban új tanárok felvételére került sor. Japánban a tanárok terheinek csökkentésére 85 ezer fővel bővítették az iskolai személyzet létszámát, ami iskolánként 3 főnek felel meg. Az OECD-országok negyedében-harmadában a tanárok nem mindegyike vett részt a távtanításban az iskolabezárások idején, de több mint háromnegyedüktől megkövetelték az online oktatást. Több országban e döntést az iskolákra és a helyi hatóságokra bízták. A távtanítás nagyobb kihívás, mint a jelenléti oktatás, ezért sok országban nem zárták be az általános iskolákat, illetve a zárást hamarabb feloldották, mint a középiskolákban. Szlovéniában az iskolabezárások idején is nyitva volt az iskola azon tanárok számára, akiknél az otthoni feltételek alkalmatlanok voltak a távtanításra. Japán és Új-Zéland anyagi ösztönzőkkel kívánta elérni, hogy a nyugdíjba készülő pedagógusok halasszák el a nyugdíjba menetelüket és folytassák a munkát. Belgiumban, Csehországban és Lengyelországban plusz juttatásért arra kérik a tanárokat, hogy a nyári hónapokban segítsenek a tanulóknak az elveszett tanulási idő pótlásában. 3 országban felemelték a tanárok bérét a megnövekedett feladatok miatt. Szlovákiában viszont 20%-kal csökkentették a fizetését azon tanároknak, akik megtagadták a távtanítást. Szlovéniában az otthonról való tanítás költségeit kompenzálták a tanároknak.

A tanulóknak is megterhelést jelent az online tanulás, amikor a tanár közvetlen otléte nélkül kellene motiváltan és elkötelezetten tanulniuk. A 2018. évi PISA-felmérés szerint a tanulók 84%-a úgy nyilatkozott, egyetért azzal, hogy képes nehéz helyzetekből megtalálni a kivezető utat, és 71%-uk egyetértett

abban, hogy hitük segíti őket kijutni a nehéz időkből. Egy korábbi felvétel szerint a tanárok szülőkké váló kommunikációra és együttműködésre hetente 1,4 órát fordítanak (OECD [2019]). A családlátogatás nem jellemző, csak Belgium flamand közösségében, Chilében, Írországban és Japánban gyakorlat. A járvány megmutatta, hogy a digitális eszközökhöz való hozzáférés és az internetkapcsolat biztosítása a legnagyobb gond a távoktatásban. A 2018. évi PISA-felmérésből következtethetünk a tanárok országonként nagyon eltérő technikai és pedagógiai felkészültségére is. A dél-koreai kormány 10 000 olyan szakembert vont be az oktatásba, aki jártas a távoktatásban és tanítja tanártársait a távoktatással kapcsolatos problémák megoldására. A tanárképzés felülvizsgálatát is sok helyen tervezik, különösen, ami a digitális oktatással kapcsolatos ismereteket jelenti. A pandémia döbbenette rá az oktatásirányítóit, hogy a tanárok digitális ismerete, naprakészsége az infokommunikációs termékek és szolgáltatások terén elmarad más értelmiségiek szintjétől. A hibrid (vagy vegyes) tanulási környezet megmutatta a tanároknak, hogy sokkal hatékonyabb a tanulók számára, mint a tisztán online oktatás.

Az OECD-országokat érintő felvétel szerint 2020-ban kétharmadukban emelkedett az oktatásra fordított költségvetési kiadás, válaszul a járvány okozta többletköltségekre. Ahol nem emelkedtek, ott változatlanul maradtak a költségvetési támogatások. Olyan ország nem volt, amely csökkenést jelentett volna. A többletpénzt a tanároknak adott

kompensációra, továbbá termékek és szolgáltatások beszerzésére fordították. A pénz egy részét Dániában, Franciaországban és Magyarországon egészségvédelmi eszközökre és tisztítószerekre használták fel. Új-Zélandon a többletkiadásokat részben a tanárok jóléti szükségleteire fizették ki. A tervek szerint az általános és középiskolai oktatásra szánt költségvetési kiadások növekedése 2021-ben is folytatódni fog. Az iskolabezárásokról és a költségvetési többlettámogatásokról többnyire központi szinten döntöttek, de a tanárokat és a diákokat érintő pedagógiai gyakorlatokról szinte mindenütt iskolai szinten. Finnország az egyetlen, ahol a helyi testületeket ruházták fel döntési joggal az iskolával kapcsolatos ügyekben. Kanadában, Németországban és Svájcban nem szövetségi, hanem állami (tartományi) kormányok intézkednek iskolai ügyekben.

A Területi Statisztika legújabb, 2021. évi 3. száma tematikus tartalommal jelent meg: Helyek, terek, emberek – a Covid19-válság társadalmi és területi kihívásai címmel. Témánk szempontjából különösen az első három tanulmány érdemel kiemelését. Kovalcsik Tamás – Boros Lajos – Pál Viktor: A Covid19-járvány első két hullámának területisége Közép-Európában. Uzzoli Annamária – Kovács Sándor Zsolt: A hazai Covid19-járványhullámok területi különbségei. Czirfusz Márton: A Covid19-válság és a térbeli munkamegosztás változásai Magyarországon.

HAJNAL BÉLA

IRODALOM:

- HANUSEK, E. A. – WOESSMANN, L. [2020]: *The Economic Impacts of Learnings Losses*. Paris, OECD. <https://dx.doi.org/10.1787/21908d74-en>
- OECD (2019): *TALIS 2018 Results (Volume I.): Teachers and School Leaders as Lifelong Learners*. Paris, TALIS – OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/1d0bc92a-en>
- OECD [2020a]: *PISA 2018 Results (Volume V.): Effective Policies, Successful Schools*. Paris, PISA – OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/ca768d40-en>
- OECD [2020b]: *Flattening the COVID-19 peak: Containment and mitigation policies*. OECD. <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/flattening-the-covid-19-peak-containment-and-mitigation-policies-e96a4226/>

Kockázatokkal terhes ügyek: a Covid19 messze- menő hatásai

Risks that matter: The long reach of Covid-19
OECD, 2021. április 28. 1–20. o.

URL: <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/risks-that-matter-2020-the-long-reach-of-covid-19-44932654/>

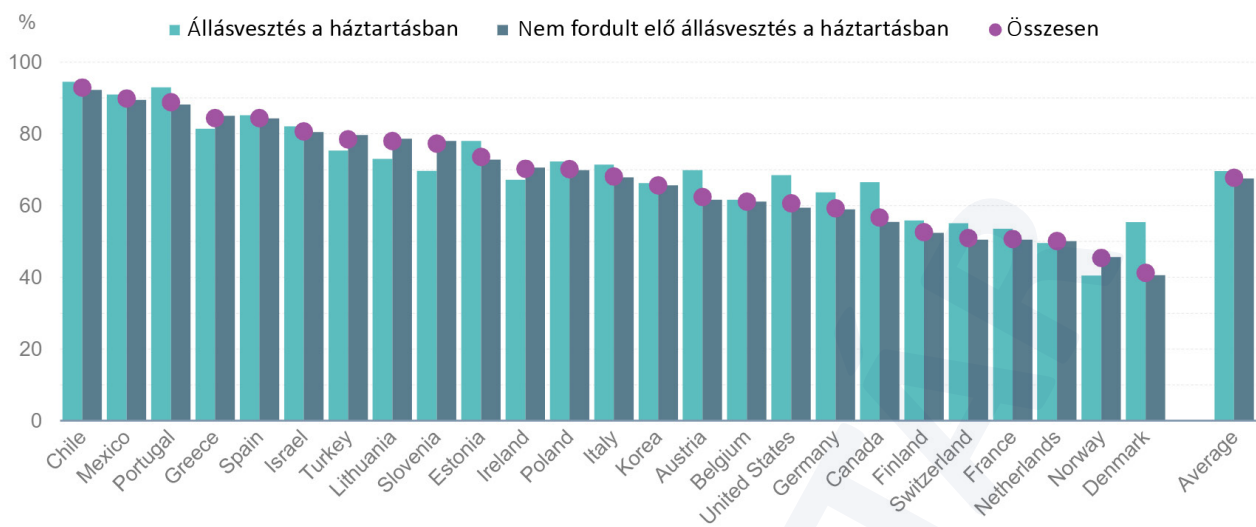
A világvárvány hatásaira is kitért a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) második alkalommal végzett magatartás-felmérése 2020 szeptemberében és októberében. A globális tragédiaként jellemzett pandémia következményeinek enyhítésére a kormányok a népesség szociális védelmére tekintélyes forrásokat fordítottak, az ingatagnak ítélt gazdasági helyzet miatt a megkérdezettek jelentős hányada mégis további beavatkozások szorgalmazását tartja indokoltnak – akár az adóterhek növelése árán is. A bizonytalanság mögött meghúzódó tényezők között súllyal szerepel, hogy a megkérdezettek több mint egyharmada közölte, hogy háztartásának valamelyik tagjánál törés állt be korábbi munkavégzésében.

TÁRGYSZAVAK: foglalkoztatottság, állásvesztés, Covid19, OECD

A Covid19 a munka világában világszerte mély megrázkódtatásokat okozott, ami növelte a pillanatnyi és a jövőbeli gazdasági kilátásokra vonatkozó bizonytalanság érzését: még azoknak a kétharmada is, akiknek háztartásában nem fordult elő állásvesztés, 2020 első őszi hónapjaiban úgy nyilatkozott, hogy „kissé”, vagy „nagyon” aggódik társadalmi és gazdasági biztonsága miatt a következő néhány évben. A helyzet megítélésével kapcsolatos véleményeket a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) Kockázatokkal terhes ügyek elnevezésű felmérése tárta fel. A vizsgálatot a szervezet 38 tagállamából 25 országban végezték el (Amerikai Egyesült Államok, Ausztria, Belgium, Chile, Dánia, Észtország, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Izrael, Írország, Kanada, Korea, Lengyelország, Litvánia, Mexikó, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svájc, Szlovénia, és Törökország). Országonként 1000, összesen 25 000, 18–70 éves személyt kerestek meg.

A felmérés első hulláma 21 ország részvételével zajlott 2018-ban, összesen 22 000 fő bevonásával, tisztázni kívánva a társadalmi és gazdasági élet kockázatosnak tartott jelenségeiről alkotott személyes

értékelésüket, valamint véleményüket kormányuk ezekkel kapcsolatos irányvonaláról. A kérdések három témakört fedtek le: a megkérdezetteket aggasztó társadalmi és gazdasági kockázatok; a szociális védelemmel és a kormánnyal való elégedettség; a kívánatosnak tartott politikák és a jövőbeli szociális ellátás. A kockázatok aggodalomra okot adó forrásai között a válaszadók első helyen jelölték meg a megbetegedések, valamint anyagi helyzetük rendezettségének ügyét, továbbá időskori pénzügyi ellátottságukat. Az aggodalmat keltő jelenségek közül ezek általánosan voltak mondhatók, de rajtuk kívül az egyes ismérvek szerint kialakított társadalmi csoportok természetesen más-más kérdéseket is kockázatosnak ítélték, s fontosságuk változott a rövid és hosszú időtávok szerint. Az idősebbeket rendszerint a betegségek és a bűnözés foglalkoztatták, a fiatalokat a lakáshoz jutás; a szülők gondolatai gyermekeik boldogulásának esélyei körül forogtak (Lengyelországban például a megkérdezettek 48%-a tartott tőle, hogy utódai nem fognak hozzájuk hasonlóan boldogulni); az alacsony jövedelműeknél a lakbér és a számlák kiegyenlítése állt előtérben s tartottak munkahelyük elvesztésétől; a magas jövedelműek

A nagyobb kormányzati támogatás iránti igény általános, függetlenül a munkahelyek biztonságától a világvárvány alatt.

A „többet” és „sokkal többet” válaszokat adó megkérdezettek százalékos aránya a kérdésre: „Mit gondol, a kormánynak kevesebbet, nagyjából ugyanannyit vagy többet kellene tennie az ön gazdasági és szociális biztonságáért és jóllétéért?”. A pandémia 2020. évi kitörése óta bekövetkezett állásvesztések a megkérdezettek közlése alapján; a válaszlehetőségek között szerepelt: „sokkal kevesebbet”, „kevesebbet”, „nagyjából annyit, mint most”, „többet” és „sokkal többet”.

nek inkább a gyermekgondozás és hozzátartozóik hosszú távon történő ellátása okozott fejtörést.

A világvárvány a gazdasági bizonytalanság járványát keltette életre – állapítja meg a 2020. évi felmérés. A Covid19 2020 áprilisáig közel 2,9 millió életet követelt. A gazdasági tevékenységre gyakorolt hatásai meghaladják a 2008. évi válság idején észlelteket, a járvány elleni fellépés lefékezte a gazdasági aktivitást, állandósulni látszik a bizonytalanság. A foglalkoztatottsági arány az OECD tagállamaiban a 2020. évi felvétel idején 66,7% volt, ami magasabb volt ugyan az előző negyedévi 64,8%-nál, de elmaradt a pandémia kitörése előtti, első negyedévi 68,6%-os szinttől.

A felmérés második hullámában az első forduló kérdéseit kiegészítették a Covid19 járványa alatt szerzett tapasztalatokra, a munkahelyek jövőjére és az egyenlőtlenségre vonatkozó tematikus blokkokkal. Az eredmények szerint a munka világát komoly megrázkódtatás érte: a megkérdezettek 11,8%-a nyilatkozott úgy, hogy a járvány kitörése óta vagy ők maguk, vagy háztartásuk valamelyik tagja elveszítette mun-

káját (Chilében, Mexikóban és Törökországban arányuk elérte a mintában szereplők egynegyedét). Az állásvesztések azonban a megrázkódtatásoknak csak egy csekélyebb részét alkotják. Az OECD tagállamainak kormányai állástámogatási intézkedésekkel igyekeztek enyhíteni a korlátozások miatti súlyos helyzeten; ezek különböző beavatkozásokkal a szervezethez tartozó országokban összesen 50 millió munkahelyet támogattak, ami tízszerese a 2008–2009-es válság idején történt segítségnyújtásoknak.

Ezzel együtt komoly törés szenvedtek a megkérdezettek jövedelemforrásai. A felmérés szerint az összes megkérdezett átlagosan 37,3%-a közölte, hogy a saját vagy háztartásuk valamelyik tagja esetében törés állt be a munkavégzésben – ennek formái között szerepelt az elbocsátás, az állástámogatási rendszerek alkalmazása, a munkaidő vagy a bérek csökkentése. Az erre vonatkozó kérdésekre egynél több válasz volt adható, ennek fényében a kényszerszabadságra küldöttek vagy állástámogatási rendszerek valamelyikébe kerültek aránya 9,9% volt, a csökkentett munkaidőben vagy támogatott részmunkaidős foglalkoztatásra áttértéké 13,2%, míg a munkaadó általi bércsökkentést vagy saját vállalkozásuk jövedelemkiesését átélteké 16,8%. A megkérdezettek további 12,3%-a közölte, hogy ők vagy háztartásuk valamelyik tagja fizetett vagy fizetés nélküli szabadságot vett ki, 3,7% pedig önként távozott munkahelyéről. Az utóbbiakat is figyelembe véve a nyilatkozók 44,2%-a élt át a Covid19 kapcsán munkahellyel kapcsolatos megrázkódtatást (Mexikóban és Chilében 64-65%).

A fiatalokat (a 18–29 évesek korosztályát) mindez fokozottabban érintette. Túl azon, hogy körükben a munkanélkülivé válás esélye nagyobb volt, mint az

idősebbeknél (az OECD átlagában a munkanélküliségi ráta náluk átlagosan 18,5%-ra emelkedett 2020 harmadik negyedévében), tekintve, hogy a háztartások megosztják forrásait, kedvezőtlen fejlemény, hogy a fiatalok pénzügyileg ingatag háztartásokban élnek. Az ifjúság 14,6%-a számolt be állásvesztésről a Covid19 kitörése óta a háztartásában, míg a 30–49 éveseknél a hasonlóan nyilatkozók aránya 12%-ra, az 50–64 esztendősek esetében 9,9%-ra rúgott. A különbségek feltűnően nagyok a munkaidő csökkentését tekintve, lévén, hogy a fiatalok 17,2%-a számolt be arról, hogy rövidített időben dolgozott vagy részmunkaidős támogatási programban folytatta munkáját, ugyanakkor a 30–49 évesek 14%-a, az 50–64 évesek 9,4%-a közölte ezt. (A kérdőívek takarékos szerkesztése miatt a válaszokból nem állapítható meg, a háztartás melyik tagja vesztette el állását – jegyzi meg a tanulmány szerzői, hozzáfűzve: mivel az OECD tagállamaiban a fiatal tagokkal rendelkező háztartások körében nagyobb a szegénységi ráta és mert a háztartások egyesítik forrásait, nem alaptalan azt feltételezni, hogy a fiatalabb válaszadók esetében nagyobb mérvű az anyagi bizonytalanság előfordulása.)

A szülők is megszenvedték a járvány következményeit. A 18 évesnél fiatalabb gyermekekkel rendelkező megkérdezettek fele számolt be munkával kapcsolatos megrázkódtatás valamelyik válfajáról. Az állásvesztés tekintetében Törökországot és az Amerikai Egyesült Államokat leszámítva a vizsgált országokban nem mutatkozott különbség a gyermekek és a gyermektelenek között. Az eltérések azonban szembeszökőbbek a csökkentett munkaidő és a szabadságok esetében. A mintában szereplő gyermekes megkérdezettek 15,2%-a közölte: munkaidejét rövidebbre fogták vagy részmunkaidős foglalkoztatásra tért át – szemben a hasonló változáson átesett gyermektelenek 12,3%-os részesedésével. A fizetett és a fizetés nélküli szabadságok ugyanilyen képet mutattak: a gyermekesek 15,6%-a (a 12 évesnél kisebb gyermeket nevelők 17%-a) élt ezzel a megoldással, míg a gyermekteleneknél csak 10,8%. Az iskolabezárások miatt csekély aránynak tűnik, hogy a szülők ötből egynél kevesebb háztartásban vettek igénybe szabadságokat. A tanulmány ennek értelmezésében utal rá, hogy nagy valószínűséggel fordult elő az, hogy más jellegű munkahelyi megrázkódtatás miatt a háztartásban már volt valaki, aki gondját viselje a gyermekeknek. Alátámasztani látszik ezt, hogy a szabadságot nem igénylő gyermekes háztartások 41%-a számolt be elbocsátásról, munkaidő-csökkentésről

stb. Az alacsony (15,6%-os) arány további magyarázata lehet Dánia és Hollandia szereplése a mintában, ahol a részmunkaidős foglalkoztatás igen elterjedt.

Az anyagok terén bekövetkezett elbizonytalanodásnak változatos megnyilvánulási formái tűntek ki annak a 31%-nyi megkérdezettnek a válaszaiból, aki a következő, nyolc esetben sorolt pénzügyi nehézségeknek legalább egyikével szembesült a járvány kitörése óta: képtelenek voltak fedezni szokásos kiadásait; megtakarításaikhoz nyúltak vagy ingóságokat értékesítettek, hogy fizetni tudják a megszokottakat; családjuktól vagy barátaiktól kértek kölcsön ugyanerre; pótlólagos hitelt vettek fel ennek érdekében; jótékonsági szervezethez vagy nonprofit intézményhez fordultak segítségért, mert nem tudtak fizetni; éheztek, mert nem volt pénzüik élelemre; elvesztették otthonukat, mert nem tudták törleszteni a jelzáloghitelt vagy a lakbért – vagy pedig csődöt jelentettek. A háztartásukban állásvesztésről beszámoló 67,7%-a nyilatkozott kifizetéseiben felmerült nehézségeiről; a pénzügyi gondokról beszámoló, de munkahelyeket nem elvesztett háztartások 69%-ánál fordult elő munkahellyel kapcsolatos egyéb jellegű megrázkódtatás.

A felmérés 2018. évi hullámához képest 2020-ban nem változott az aggodalmakra okot adó jelenségek sorrendje; a minta egészét tekintve a megkérdezettek 66,5%-a valamelyest vagy nagyon aggasztónak ítéli meg a következő két évben háztartásának pénzügyeit, általános gazdasági és szociális jóllétét. S az előző felméréstől eltérően számos megkérdezettnél előtérbe került a magas szintű, hosszú távon érvényesülő egészségügyi ellátás saját maguk és idős korú családtagjaik számára, ami feltehetőleg az idősök járvány ideje alatti gondozásával kapcsolatban felmerült, fokozott aggodalmakat tükrözi.

A szociális ellátást illetően számos megkérdezett elégedetlen kormányával (akárcsak a 2018-as hullámban), azaz elégtelennek és nehezen hozzáférhetőnek tartja az ellátásokat – függetlenül attól, hogy háztartásuk átért-e vagy sem munkával összefüggő megrázkódtatást, szembesült-e vagy sem pénzügyi nehézségekkel. Azok a megkérdezettek, akiknek háztartásában állásvesztés fordult elő, úgy nyilatkoztak: nem érzik úgy, hogy elérhetőek számukra jó minőségű szociális szolgáltatások, s ezek listája a családtámogatástól az oktatásig, a foglalkoztatástól az egészségügyig, az időskorúak gondozásától a közbiztonságig terjedt.

HOLKA LÁSZLÓ

Miért nem enyhíti a munkaerőpiaci fellendülés szükségképpen az egyenlőtlenségeket: a németországi egyenlőtlenségi feladvány megfejtéséhez

Martin Biewen – Miriam Sturm: Why a Labour Market Boom Does Not Necessarily Bring Down Inequality: Putting Together Germany's Inequality Puzzle
IZA Discussion Papers, 14357. sz. 2021. május 21. 1–32. o.

URL: <https://www.iza.org/publications/dp/14357/why-a-labour-market-boom-does-not-necessarily-bring-down-inequality-putting-together-germanys-inequality-puzzle>

Németország 2005 után egyfajta „munkaerőpiaci csodát” élt át. A munka világában bekövetkező fellendülést sajátos módon nem kísérte a jövedelmi egyenlőtlenségek mérséklődése. A tanulmány a jelenség magyarázatára tesz kísérletet. A rendelkezésre álló jövedelemnek a 2005/2006 és 2015/2016 közötti évtizedben megfigyelt megoszlásait nyolc lehetséges tényezőre bontva vizsgálja, kontrafaktuális eljárással. A tényellentétes módszerrel az évtized kezdő időpontjainak adatait az egyes tényezők szerint behelyettesítve arra a következtetésre jut, hogy bár a munkaerőpiacon beállt kedvező változásoknak volt kiegyenlítő hatásuk, ezeket részben semlegesítették más elemek, részben tompították az adózás és a transzferek rendszerének hatásai.

TÁRGYSZAVAK: jövedelmi egyenlőtlenség, foglalkoztatottság, munkaügyi reform, Németország

Az ország 1990 után végbement egyesítésével járó áldozatok következtében Németország gazdasága az ezredforduló utáni évekig gyengélkedett, ám 2005 után egyre fokozódó élénkülés jellemezte. A fejlődést nem akasztotta meg sem a 2008-as válság, sem a 2014-ben a külföldről tömegesen bevándorlók által okozott megrázkódtatás: csak a 2020-ban kezdődő Covid19-járvány készítette megtorpanásra. A háttérben egyes elemzők szerint részben a munkaerőpiac hallatlan élénkülése állhat, ami a maga részéről az úgynevezett Hartz-reformokra vezethető vissza (bár hatásuk megítélése nem mentes az ellentmondásoktól). Ismeretes, hogy a 2002 és 2005 között bevezetett négy törvény eredményeként módosultak a szakképzés irányai, átalakult a munkaközvetítés korábbi rendszere, decentralizálttá váltak a béralkuk, lépések történtek a munkanélküli és a szociális segélyezés összevonására.

A munkaerőpiacnak a reformok nyomán bekövetkezett nagymértékű élénkülése láttán várható lett volna, hogy a fellendülés nagy hatást gyakorol a

jövedelmek eloszlására, valamint, hogy enyhíti a jövedelmi egyenlőtlenségeket, amelyek azt megelőzően határozottan nőttek. Közvetlenül a reformok érvényesülése előtt az állástalanok serege 5 millió főre duzzadt, a munkanélküliségi ráta történelmi csúcspokra hágott. A rendelkezésre álló jövedelmekben mutatkozó egyenlőtlenség ugyanakkor 2005-től állandósult. Tekintve, hogy a reformokat követően meredeken csökkent a munkanélküliség szintje, nőtt a rész munkaidőben és a marginális foglalkoztatottsági formákban alkalmazottak (heti 15 óránál kevesebbet dolgozók) száma, valamint tömegesen kezdtek munkába állni a nők, a munkaerőpiaci fellendülésnek elméletileg a jövedelemeloszlás alsó hányadában lévőkre kellett volna kedvező hatást gyakorolnia.

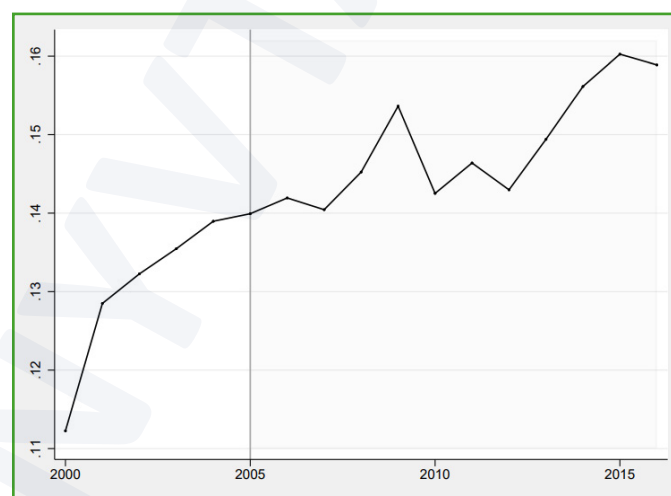
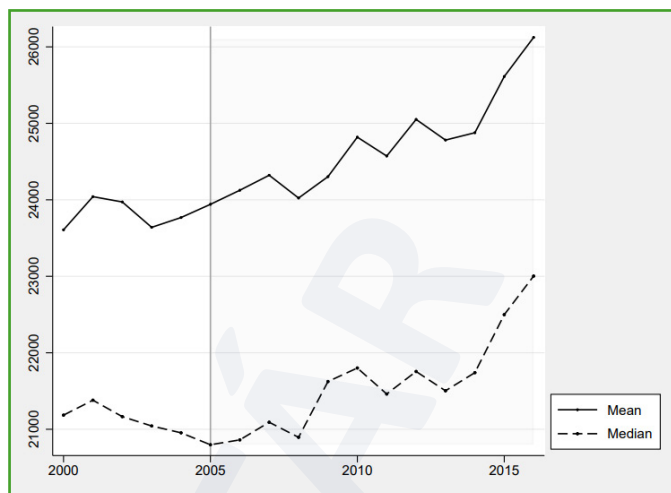
Kérdés tehát, hogy a reformoknak a foglalkoztatottság szintjére és összetételére kifejtett hatása miként mutatkozott meg a háztartások rendelkezésére álló jövedelmek alakulásában. Ennek megvilágításával magyarázat nyerhető arra, hogy pontosabban kik is a fellendülés nyertesei, hogy miként módosultak a

foglalkoztatottsági struktúrák a háztartásokon belül, végül, hogy az adók és transzferek rendszere milyen szerephez jutott a jövedelmi többletek nettó jövedelmekké alakításában.

A tanulmány adatai a berlini Német Gazdaságkutató Intézet (DIW) által a háztartásokra (és egyénekre) vonatkozó, német társadalmi-gazdasági panel (SOEP) néven végzett reprezentatív adatgyűjtésekből származnak. (A szerzők megjegyzése szerint a felmérések általános korlátai ellenére egyedül ezekből nyerhető megfelelő információ a nettó háztartási jövedelmek összes releváns vonatkozására: a jövedelmek egyes elemeire, a foglalkoztatási helyzetre és a háztartások egyes tagjainak társadalmi-gazdasági jellemzőire.) Az alapfelvételek mellett a tanulmány felhasználta a bevándorlókra vonatkozó kiegészítő felmérések adatait is. Az elemzés az évi nettó ekvivalens jövedelmeket veszi górcső alá 2005/2006, vagyis a fellendülés kezdete és 2015/2016, azaz a tanulmány megírásakor rendelkezésre álló legutolsó év adatai alapján; a két-két évet „a statisztikai pontosság” és az egyes esztendő sajátosságainak elkerülése végett összevonták. (Az ekvivalens jövedelem számításánál szükségesnek tartják megjegyezni, hogy az általános gyakorlattal összhangban imputálták a saját tulajdonban lévő lakások reálértéken vett bérleti díját is, a köztisztviselőknél az utánuk fizetett társadalombiztosítási hozzájárulást is háztartásuk piaci jövedelmei között.) A reálbérek kialakulásához a nominális adatokat az utolsó, 2016-os esztendő árainak megfelelően inflálták (az adóknál és a társadalombiztosítási díjaknál ugyanezt más számítások útján végezték el).

A SOEP adatainak előnye, hogy információkat nyújtanak az egyéni jövedelmek összetevőiről, és ez a tényellentétes vizsgálat szempontjából kulcsfontosságú: lehetővé teszi hatásuk megállapítását (elsősorban a munkajövedelmekét) a háztartások nettó jövedelmére. További fontos támpontot képviseltek az egyes kategóriák részletes havi foglalkoztatottsági adatai: ezek alapján kiszámíthatóvá lett minden, különböző foglalkoztatási módokon (teljes munkaidőben, részmunkaidőben, marginális részmunkaidőben) foglalkoztatott egyén esetében az évente ledolgozott hónapok száma, valamint az ezekért kapott átlagos havi bérek összege. A foglalkoztatottság esetében figyelembe vették mind az eltartottakat, mind az önfoglalkoztatottakat.

Az elemzés a háztartások hat típusát különböztette meg: az egyedülálló nyugdíjasokét (65 évesek és idősebbek); a többszemélyes, legalább egy 65 éves

1. ábra: Az átlagos és a medián jövedelem és a relatív szegénységi ráta alakulása – fent: (a) Átlagos/medián ekvivalens jövedelem (b) „relatív szegénységi arány”* (*a szegénység kockázatának kitett sáv a medián jövedelem 60%-a alatt – a szerzők „félhivatalos” jelzővel illetik)

és idősebb nyugdíjossal vagy 55 éven aluli taggal nem rendelkező háztartásokat; az egyedülálló, gyermek nélküli felnőtteket; a több felnőttből álló, gyermek nélküli háztartásokat; az egyedülálló, gyermekes felnőtteket; végül a több felnőttből álló, gyermeket nevelő háztartásokat. A háztartásokon belül tekintettel voltak a háztartásfő és (ha jelen volt) a második legidősebb felnőtt egyéni jellemzőire (nem, életkor, nemzetiség, végzettség 3 kategória szerint, munkavégzés időtartama években).

A jövedelmi egyenlőtlenség alakulásának általános trendjéről megállapítható, hogy 2005 után, a reformok megkezdését követő stagnálást követően, 2010-től kezdve enyhe növekedést mutatott, mind az eloszlás felső felében (P90/P50), mind az alsóban

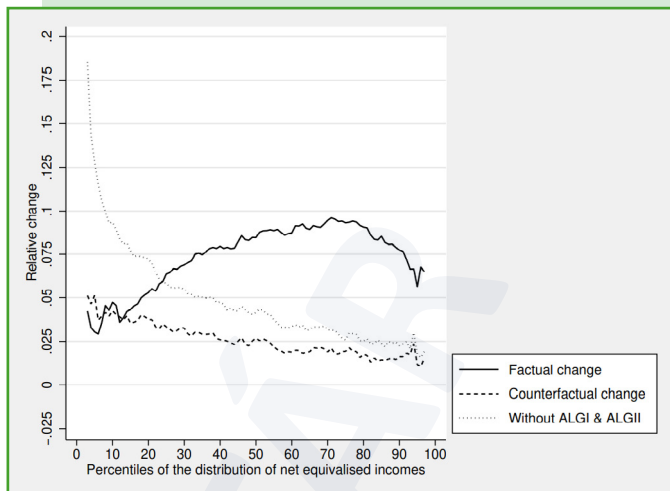
(P50/P10), úgy, hogy az utóbbiban erőteljesebbnek bizonyult. Az átlagos és a medián ekvivalens jövedelmek 2005-től növekedésnek indultak, ám 2010 után ugyancsak nőtt a szegénység kockázatának kitettek aránya is.

A tényellentétes elemzésnek megfelelően a nettó ekvivalens jövedelmek eloszlásának kiszámítása során mindig csak egy tényezőt változtattak, a többi változatlanul hagyásával, a kontrafaktuális és a tényleges változások egybevetésétől várva az adott tényező elszigetelt hatásának kimutatását az eloszlás egészére a vizsgált időszak folyamán.

A különböző foglalkoztatási formáknak a munkaerőpiaci fellendülésre gyakorolt hatását az egyes években ledolgozott hónapok alapján a férfiakra és a nőkre külön-külön áttekintve megállapítható, hogy a teljes munkaidőben történő foglalkoztatás mindkét nem esetében alapvetően 2010-ig bővült; a nők részmunkaidős foglalkoztatása erőteljesen megugrott 2005 után (a férfiak hasonló alkalmazása ugyancsak nőtt, de mindvégig jóval szerényebb szinten maradt).

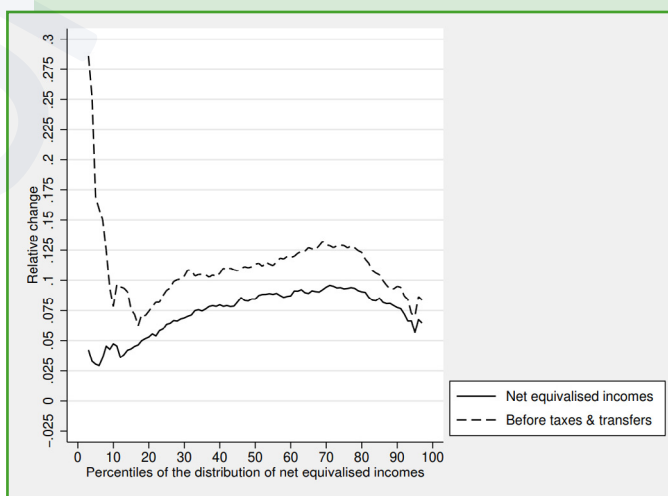
Az elemzés célja volt, hogy minden 15 és 64 év közötti, nem tanulóviszonyban lévő egyénre felállított modellek segítségével megállapítsák azoknak a foglalkoztatási módoknak a tényellentétes mennyiségeit 2015/2016-ra, amelyek akkor érvényesültek volna, ha nem kerül sor a 2005. évi reformokra. Ennek érdekében a különböző foglalkoztatási kategóriákra (teljes munkaidő, részmunkaidő, marginális munkaidő) a logit-modellek segítségével rögzített egyéni jellemzőktől függően leírták az egy évben ledolgozott hónapok számát. Az egyes modellek becslése mindkét nem és valamennyi foglalkoztatási kategória esetében a következő kovariánsok szerint történt: nemzetiség, kelet-németországi lakóhely (kelet- vagy nyugat-németországi), rokkantsági állapot, életkor, életkor-négyzet, iskolai végzettség 3 kategória szerint, munkavégzés időtartama, annak négyzete, gyermekek száma (életkor-csoportonként). A munkaerőpiaci részvétel államtól való függésének megállapítására tekintetbe vették, hogy a 3 foglalkoztatási kategóriában hogyan alakult a munkanélküliként töltött hónapok aránya az előző 3 évben.

A modellekkel becsléseket végeztek a munkaerőpiac helyzetéről 2005/2006-ra és 2015-2016-ra is. A modellek előrejelzéseinek egybevetése az adott egyének esetében olyan korrekciós tényezőt eredményezett, amely megmutatta, mennyivel többet (vagy kevesebbet) dolgozott volna az illető 2015/2016-ban,

2. ábra: A jövedelmi percentilisek relatív változásai a foglalkoztatás fellendülése következtében bal oldalt (függőleges) tengelynél: relatív változás; vízszintes tengelynél: a nettó ekvivalens jövedelmek percentilisek szerinti eloszlása; jobb oldalt fehér box: Tényleges változás (folyamatos vonal) – Tényellentétes változás (szaggatott vonal); ALG II. és ALG I. (munkanélküli ellátások) nélkül (láthatatlan vonal)

Forrás: SOEP, szerzők számításai.

3 ábra: A jövedelmi percentilisek változásai 2005/2006 és 2015/2016 között az adók és a transferek levonása előtt és után; (függőleges) tengelynél: relatív változás; vízszintes tengelynél: a nettó ekvivalens jövedelmek percentilisek szerinti eloszlása, fehér box: nettó ekvivalens jövedelmek; adók és transferek levonása előtt

Forrás: SOEP.

ha azt az egy évtizeddel korábbi munkaerőpiaci helyzetben tette volna – és a szerzők ezt a korrekciós tényezőt alkalmazták a tényellentétesen ledolgozott hónapok számának meghatározásához.

Ellenőrizték azokat az eseteket, amikor az egyéni életútból az következett: ha nem vezet be a munkaügyi reformokat, akkor elveszítik állásukat – ebben az esetben jogosultak lettek volna munkanélküli segélyre (ALG I.). Ennek összegével egyénekenként haladva tényellentétesen kiigazították az érintettek jövedelmeit. A következő lépésben a háztartások jövedelmeinek tényellentétes változásait becsülték. Ennek során újraszámították a jövedelemadó és a társadalombiztosítási hozzájárulások összegét. Amennyiben a háztartás nettó jövedelme nem éri el a jövedelmi minimumküszöböt (Hartz IV Regelsatz) a lakbér hozzáadott költségeivel, úgy munkanélküli ellátásra jogosult (ALG II). Ilyen esetekben kiszámították ennek pontos összegét (plusz a lakbér megfelelőjét), és ezzel helyettesítették az illető háztartás nettó jövedelmét. Végezetül a szerzők „saját ekvivalenciaskálájuk” alkalmazásával kiszámították az ekvivalens jövedelmeket.

Az így kapott tényellentétes jövedelemeloszlás egybevetése a tényleges adatokkal megvilágítja, hogy az eloszlás mely részein, milyen mértékben részesültek a munkaerőpiaci fellendülés kedvező hatásaiból. Az ezt szemléltető grafikonról leolvasható, hogy az eloszlás alsó felén elhelyezkedők nyeresége nagyobb volt (5%-ig terjedően), mint a felső felében (2,5% körül). Annak egyik lényeges oka, hogy a fellendülés hatásai nem lettek nagyobbak, abban rejlik, hogy a foglalkoztatási mennyiségeket visszavetítve a 2005/2006-os szintre a társadalombiztosítási rendszer enyhítő hatását fedezhetjük fel. Ha a munkaerőpiaci helyzet 2015/2006-ban ugyanolyan kedvezőtlen lett volna, mint 10 évvel korábban, nem minden érintett maradt volna jövedelem nélkül: sokan közülük jogosultak lettek volna az I. vagy a II. munkanélküliségi ellátásra.

Mindezek alapján a szerzők levonják a feltételes következtetéseket. Megállapítják: először is, a fellendülés az eloszlás egészére kiterjedően lényeges jövedelmi nyereséggel járt. Másodsor, az eloszlás alsó részét kedvezőbben érintette a fellendülés, mint a felső részét, valószínűleg azért, mert a foglalkoztatás élénkülése számos egyént megóvott a munkanélküli-

ségtől. Harmadszor, a fellendülés az eloszlás középső és felső részén lévőket is nyereséghez juttatta, feltehetőleg a nők fokozódó megjelenése miatt a munkaerőpiacon (értve ez alatt a részmunkaidős tevékenységeket vállalatokat, valamint azokat, akik a részmunkaidős állásukat teljes munkaidejűre cserélték fel). Negyedszer, a fellendülés hatásait lényeges mértékben tompította a nagyvonalú társadalombiztosítási rendszer. Végül a fellendülés (igaz, mérsékelten) kiegyenlítő hatást gyakorolt a nettó jövedelmekre.

Tekintve, hogy jövedelmek eloszlásának alakulását nem lehet csupán a foglalkoztatás élénkülésére visszavezetni, a szerzők megvizsgálták hat további tényezőt is. Közülük az első a bevándorlás volt (ismertese, hogy Németországba a 2014/2015. évi „menekültválság” során tekintélyes számú külföldi érkezett, elsősorban közel-keleti országokból). Ebben a vonatkozásban is tényellentétes vizsgálatra tettek kísérletet; ennek során figyelmen kívül hagyták mindazokat (és gyermekeiket), akik 2005 után érkeztek az országba (összlétszámuk 2016-ig 3,6 millió fő volt). A vizsgálat szerint az eloszlás alsó részén a jövedelmek csekély növekedését már önmagában is magyarázza, hogy az ország népességéhez nagy számban csatlakoztak alacsony jövedelmű egyének, vagyis ennek hatására nőttek az egyenlőtlenségek.

Másodikként a háztartások típusainak változásait vették szemügyre – ha nő az alacsony ekvivalens jövedelemmel rendelkező háztartások (gyermeküket egyedül nevelő szülők, nyugdíjasok) aránya, az a foglalkoztatás javulásától függetlenül bővíti az egyenlőtlenségeket. A kontrafaktuális elemzés tanúsága szerint bár történtek módosulások a háztartások típusaiban, hatásuk nem mondható jelentékenynek. Harmadikként áttekintették a népesség korösszetételében, iskolai végzettségében bekövetkezett változások lehetséges hatásait. Megállapítható, hogy a magasabb életkorú és a magasabb végzettségű csoportok felé történt elmozdulás magasabb jövedelmi szinteket eredményezett, főként az eloszlás középső és felső részében. Nem mondható jelentékenynek két további lehetséges tényező, a bérszerkezet és a tőkejövedelmek hatása az egyenlőtlenségek alakulására, amelyeket ugyancsak tényellentétes eljárással ellenőriztek.

HOLKA LÁSZLÓ